

Haletska I.I. Psychological health as a problem of national security

The actuality of the problem of psychological health in the context of national security is grounded, the cor aspects of psychological health forming are defined. The relationship between the concepts of mental health and psychological health is analyzed. The definition and characteristics of psychological health is given.

Key words: *psychological health, mental health, national security.*

УДК 159.922

I.B. Зубрицька-Макота

МОРАЛЬНА СВІДОМІСТЬ ЯК МОРАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ КОМПОНЕНТ СКЛАДОВОЇ СИСТЕМИ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Описано особливості вияву та функціонування у суспільстві морально-психологічної складової системи національної безпеки. Простежено зв'язки моральних норм і моральної свідомості із морально-психологічною складовою національної безпеки. Продемонстровано, яким чином ця складова відображає моральні засади функціонування суспільства через мотивацію поведінки й діяльності його членів та інших соціальних груп.

Ключові слова: *морально-психологічний компонент, моральна свідомість, моральні норми, мотивація поведінки, діяльність.*

Постановка проблеми. Психологічна складова (підсистема) системи національної безпеки виражається сукупністю індивідуально-психологічних, соціально-психологічних, політично-психологічних, релігійно-психологічних, морально-психологічних, етнопсихологічних та інших чинників, які здійснюють певний вплив на соціальну психіку народу (як державно-політичну націю), зумовлюючи появу певного психічного стану окремого громадянина та соціально-психологічного стану суспільства загалом. Зі всіх вищеперелічених складових нас найбільше цікавить морально-психологічний компонент, котрий впливає на функціонування суспільства та дозволяє підтримувати гідний рівень національної безпеки з допомогою формування позитивної та державницько спрямованої моральної свідомості громадян.

Стан дослідження. Загальні тенденції засвоєння людських моральних норм, перетворення їх у «свої» доволі детально простежено у вітчизняній психології (праці Л.І. Божович, О.І. Кульчицької, В.С. Мухіної, Є.В. Субботського, С.Г. Якобсон та інших), співвідношення поведінкових, емоційних і пізнавальних аспектів цього процесу.

Значна частина наукових досліджень присвячена проблемі нормативності як основної характеристики морально-психологічних приписів суспільства. Результати досліджень Л.В. Артемової, М.І. Бобневої, Л.І. Божович, С.М. Карпової, Т.Р. Каштанової, В.К. Котирло, М.І. Лісіної, Т.І. Поніманської, Л.П. Почеревіної, А.Г. Рузької, Є.В. Субботського, В.М. Шевченко, С.Г. Якобсон та ін. констатують, що моральна норма, якщо вона усвідомлено закріплена і емоційно збагачена, перетворюється згодом у відповідну якість особистості.

У працях Н.Л. нтилогової, І.Д. Бежа, М.Й. Боришевського, І.С. Булах, П.Я. Гальперіна, М.Р. Гінзбурга, Д.Б. Ельконіна, Д.О. Леонтьєва, О.М. Леонтьєва, С.Д. Максименка, В.П. Москальця, Л.Е. Орбан-Лембрик, С.Л. Рубінштейна, М.В. Савчина, Є.В. Субботського, Д.І. Фельдштейна, Н.В. Чепелєвої, С.Г. Якобсон, А. Bandura, L. Kohlberg, J. Gilligan, H. Naste, J. Iaget, B. Puka, B. Skinner здійснена психологічна інтерпретація проблеми формування моральної норми, простежена логіка переходу зовнішнього морально-етичного припису в категорію особистісної норми.

Метою статті є обґрунтування виявів морально-психологічного компоненту національної безпеки у моральній свідомості громадян.

Виклад основних положень. Морально-психологічний компонент відображає моральні засади функціонування суспільства як мотивацію поведінки й діяльності його членів, різних соціальних груп, а також формування моральної свідомості, що реалізовується у суспільстві через моральні норми.

Моральна свідомість є складовою суспільної свідомості та характеризується всіма притаманними їй ознаками. Вона є людською формою відображення і духовного вивчення дійсності. Вона ґрунтується на суспільних відносинах, соціальному бутті й має об'єктивний характер. Розвиток соціального буття обумовлює зміни і розвиток моральної свідомості. Як і в цілому суспільна свідомість, моральна свідомість характеризується наявністю відносної самостійності розвитку.

Моральна свідомість має багаторівневий характер, охоплюючи такі рівні:

– *буденна моральна свідомість* – система елементарних норм моральності, що ввібрала у себе сформовані впродовж віків і тисячоліть елементарні правила спільного проживання, соціальне призначення яких полягає у тому, щоб охороняти членів суспільства від різних ексцесів, що загрожують життю, здоров'ю, безпеці і благополуччю людей, таких, як не убий, не вкради, не здійснюй насильства, шахрайства, наклепів, турбуйся про батьків, виховання дітей, поважай старших, будь чемним з іншими тощо;

– *теоретична моральна свідомість*, що охоплює теорії моралі, які обґрунтовують необхідність певної поведінки, розкривають сутність і зміст етичних категорій, формують моральні ідеали і цілі;

– на одному рівні з буденною моральною свідомістю знаходяться *моральна психологія*, яка ввібрала у себе прості норми моральності, що існують у думках, почуттях, ціннісних орієнтаціях, котрі вкоренилися в народі;

– на вищому рівні моральної свідомості розташована *моральна ідеологія* – теоретично обґрунтована, практична моральна свідомість, теоретичні висновки етики, визнані правильними і необхідними, якими, взявши на озброєння, керуються люди [11].

Аналізуючи вищеописані рівні моральної свідомості, можемо узагальнити, що всі вони мають безпосередній стосунок до збереження національної безпеки. Проте вищий рівень свідомості, котрий містить моральну ідеологію, має найглибше змістовне навантаження у цьому напрямі. Якщо розглядати моральну ідеологію як базовий компонент безпеки національної ідентичності, збереження цілісності нації, її основоположних принципів та ідей, тоді стає зрозумілим, наскільки небезпечні зміни або навіть втрата моральної ідеології у державі.

Розуміння та підтримання національної моральної ідеології – завдання кожного свідомого громадянина. І з цієї позиції важливим елементом моральної свідомості виступає *моральна самосвідомість*. Вона визначається як специфічна характеристика людини, соціальної групи, що виражається у виділенні себе у моральному бутті, своїй моральній самооцінці.

Моральній свідомості також властиві особливості, що обумовлюють її специфіку. Перша з таких особливостей полягає у тому, що її сутність становить раніше зазначений взаємозв'язок особистих і суспільних інтересів, що виступає одним із основних закономірностей розвитку і людини, і будь-якого з соціальних організацій. Друга особливість моральної свідомості полягає в тому, що основний її зміст становлять уявлення і погляди про те, якою повинна бути поведінка людини. Третя особливість полягає у тому, що вона, виражаючи ставлення до поведінки, орієнтує особистість на кращі приклади такої поведінки. Ця ж обставина, своєю чергою, обумовлює четверту особливість моральної свідомості, яка полягає у спрямованості у майбутнє, орієнтує на нього. П'ята особливість полягає у відображенні суспільного життя у категоріях добра і зла, обов'язку і честі, совісті, маючи справу з нормами поведінки, підтриманими громадською думкою. Шоста особливість полягає у тому, що вона є формою соціально-опосередкованого відображення явищ дійсності. Внаслідок цього зміст її залежить як від об'єкта

відображення, якими є взаємовідносини інтересів людей, так і від тих конкретних соціальних умов, в яких здійснюється відображення [11]. Ці особливості акцентують важливість їх для збереження державницької поведінки, яка підтримує безпеку національних цінностей і забезпечує усвідомлення моральної поведінки щодо держави її громадянами.

Логіка виявлення основних показників сформованості моральної свідомості особистості така:

- моральна свідомість як форма суспільної свідомості має всі її ознаки та показники, але в межах відображення і впорядкування власне моральної реальності;

- важливий показник сформованості моральної свідомості особистості – моральні знання, джерельна база моральної свідомості людини;

- моральні знання можуть існувати в свідомості дитини у вигляді моральних уявлень, понять, переконань;

- знання на рівні моральних уявлень, ознак і понять не можуть бути показниками сформованої моральної свідомості. Вони визначають лише стан формування моральної свідомості на одному із рівнів;

- моральні переконання як вищий рівень моральних знань є фундаментом сформованої моральної самосвідомості, на основі якого виробляється навичка правильної поведінки, що переростає у звичку за будь-яких умов поводитися гідно, тобто моральні переконання стають основою моральних вчинків, совістю людини;

- процес засвоєння і застосування моральних знань тісно пов'язаний з такою вищою психічною функцією, як почуття;

- стан переживання людиною моральних почуттів (сором, страх, радість, провина, сумнів, гідність тощо) є показником моральної свідомості;

- свідомість і діяльність людини тісно взаємопов'язані (за теорією О. Леонтьєва, діяльність є показником рівня сформованості свідомості);

- зміст вчинкової діяльності може бути показником сформованості моральної свідомості;

- якщо дитина поводить не належним чином, необхідно з'ясувати мотиви негідної поведінки, причини, які спровокували її аморальний вчинок.

Щоб побачити картину сформованості моральної свідомості особи, необхідно з'ясувати, що вона знає про мораль, як пояснює моральне і аморальне у чужих і власних вчинках, які почуття переживає, коли йдеться про моральне чи аморальне, як співвідносяться її знання, почуття та мотиви з поведінкою, а отже як це може впливати на оточення.

Основу моральної свідомості становлять моральні норми, оскільки за допомогою них уможливується узгодження інтересів людей,

організація процесу спілкування, збереження і відтворення того мінімуму гуманності у стосунках, без якого немислима взагалі взаємодія суб'єктів спілкування [3, с. 12].

Історично і онтологічно сходження людини до вершини свого морального розвитку відбувалося поступово: від залучення індивіда до моральних норм суспільства [3, с. 6].

Ціннісний характер моральних норм виразно простежується у їх дефініції: «Моральні норми – це стійке розставлення вузлових моральних цінностей, що затвердилося в суспільній свідомості...» [8, с. 105]. У моральних нормах, справедливо зауважено В.А. Василенко, «моделюється ціннісна структура певного вигляду вчинків і стосунків» [4, с. 146]. Ціннісна основа моральних норм полягає у тому, що в них міститься інформація про правильне і неправильне, про добро і зло, керуючись якою людина вибирає оптимальний варіант моральної поведінки. Задаючи певну міру, межі індивідуальній поведінці, норми сприяють упорядкуванню людських відносин. Особливою глибиною ціннісного змісту характеризуються загальнолюдські моральні норми: не убий, не вкради, не обмануй, не заздри, допомагай слабким, беззахисним і т. д.

Будучи складовою моральних цінностей, моральні норми відрізняються тим, що становлять їх основу у відповідності, яка містить передумови добровільного визнання їх особою, можливість свободи вибору необхідної лінії поведінки [2, с. 7].

Добро і зло тісно пов'язані з іншими моральними поняттями – щастя, совість, обов'язок не можуть адекватно бути зрозумілими, не можуть стати актуальними принципами поведінки, якщо в особи не сформовано правильне розуміння добра і зла.

Незважаючи на історично мінливий характер понять добра і зла, сутність їх полягає у тому, що під «добром» у будь-які часи і епохи розуміли те, що вважається моральним, гідним наслідування, а під «злом» – протилежне значення: аморальне, гідне засудження [9, с. 130]. Вчинки людей оцінюються як добро, якщо вони відповідають моральним нормам суспільства, і як зло, якщо протистоять цим нормам [3, с. 8]. Викривлені поняття добра і зла загрожують людству, вони спричиняють втрату справедливості, як вершини порядку у суспільстві, що, безумовно, руйнує національний захист держави. За переконанням Л. Архангельського [1], моральна норма тоді буде прийнята індивідуальною свідомістю, коли буде усвідомлена суб'єктом поведінки, стане його внутрішнім переконанням, зіллється з волею, тобто стане внутрішньою основою свободи вибору вчинку.

Моральна норма виступає як стихійно встановлений стандарт у відносинах між людьми, усвідомлюється і передається через моральну

свідомість людей. Зміст моральних норм характеризується на основі моральної свідомості, але вона стихійно стверджується через дію загальносоціальних стосунків. Моральна норма є не лише формою свідомості, але і формою стосунків між суб'єктами поведінки [6, с. 228].

Під моральними нормами ми розуміємо ідеї про правильну і не-правильну поведінку, які вимагають виконання одних дій і забороняють інші. При цьому члени тієї соціальної спільноти, де діють подібні моральні норми, розділяють віру у те, що їх порушення несе лихо всьому суспільству. Члени іншої соціальної спільноти можуть, звичайно, вважати, що деякі з моральних норм цієї групи безглузді. Для багатьох суспільств незрозумілі мовні заборони, коли забороняється використання декотрих слів (так званих нецензурних). Такі моральні норми можуть вважатися дуже важливими для представників окресленої групи або суспільства і бути не відомими іншим культурам, в яких вони не здаються необхідними для збереження безпеки та благополуччя громадян. Не обов'язково, щоб дії, заборонені моральними нормами, були дійсно шкідливими для суспільства. Якщо суспільство або група вірить, що якісь дії спричиняють шкоду, це негайно відображається у появі відповідних моральних норм. Моральні норми – це віра у правильність або неправильність дій.

Соціальний досвід людського суспільства показує, що моральні норми не винаходяться, не створюються навмисно, коли хтось визнає щось хорошою ідеєю або порядком. Вони виникають поступово, з повсякденного життя і групової практики людей, без свідомого вибору і розумової напруги. Моральні норми виникають із групового рішення про те, що окрема дія шкідлива і має бути забороненою (або, навпаки, окрема дія виявляється настільки необхідною, що її виконання має бути обов'язковою). На думку членів групи, певні моральні норми повинні заохочуватись або каратись для досягнення групового благополуччя.

Люди поступово забувають дійсну причину заборони, і моральні норми абсолютизуються. Можна зробити висновок, що моральні норми є такими, що самообґрунтовуються і саморозвиваються. Вони набувають відтінку святості, і суспільство карає тих, хто їх порушує.

Моральні норми є продуктом історичної практики суспільства, в якому завжди існує об'єктивна потреба, щоб у певних ситуаціях, які часто повторюються, люди поводитися типовим чином. Практичне відтворення масових форм поведінки на основі їх суспільно доцільного характеру кристалізується у вигляді зразків поведінки, в якій фіксується її сенс і залишається осторонь різноманіття одиничних і випадкових умов її здійснення. Зобов'язувальна сила моральної норми спирається на дію масового прикладу, колективної звички і авторитету громадської думки [4].

Одночасно моральні норми виражаються у вигляді заповідей моральної свідомості, звернутих від імені всіх до всіх. Суперечність різноманіття життєвих ситуацій і обмежений характер регулювання поведінки за допомогою окремих моральних норм призводить до появи моральних кодексів як певного зведення моральних заповідей, суми моральних норм, вибраних за єдиною підставою і таких, що створюють єдине ціле. Надалі ці єдині підстави розпочинають виступати у вигляді принципів моральної поведінки, що є узагальненим вираженням моральної необхідності, яка входить не до окремих сторін поведінки в різноманітних ситуаціях, а до самої її сутності.

Тому у широкому сенсі слова моральні норми є сукупністю моральних вимог і способів вираження моральної необхідності, свідоме і добровільне дотримання яких і робить людину моральною особою.

Багатоманітність соціальної реальності, соціальних потреб породжує і багатоманітність норм. Соціальна норма втілюється (підтримується) у законах, традиціях, звичаях, тобто у всьому тому, що стало звичкою, міцно ввійшло в побут, у спосіб життя більшості населення, підтримується суспільною думкою, виконує роль «природного регулятора» суспільних і міжособистісних відносин. Англійський мислитель Клайв С. Льюїс схильний бачити в моральних нормах свого роду «інструкції», «що забезпечують правильну роботу людської машини» [4]. Але в реформованому суспільстві, де зруйновані одні норми і не створені навіть на рівні теорії інші, проблема формування, тлумачення і застосування норми стає надзвичайно складною.

Звичайно, українське суспільство не може тривалий час залишатися у такому становищі. Девіантна поведінка значної кількості населення втілює сьогодні найбільш небезпечні для країни руйнівні тенденції. Це поведінка, яку розуміють як порушення соціальних норм, набула останніми роками масового характеру і поставила цю проблему у центр уваги соціологів, соціальних психологів, медиків, працівників правоохоронних органів.

Пояснити причини, умови і фактори, що детермінують це соціальне явище, стало насущною задачею. Її розгляд припускає пошук відповідей на низку фундаментальних питань, серед яких питання про сутність категорії «норма» (соціальна норма) і про відхилення від неї. У більшості випадків відхилення поведінки підлягає соціальним санкціям. Слабкі і випадкові форми девіацій, пов'язані з порушенням порядку взаємодії між людьми (брехня, грубість), фіксуються суспільною думкою і коригуються самими учасниками взаємодії. Методи та засоби покарання щодо сталих форм девіацій визначаються суспільною свідомістю чи інтересом керуючої еліти залежно від ступеня небезпеки відхилень.

У певних умовах можливі «аномалії» самої норми. Тому соціальні відхилення можуть мати для спілкування різне значення. Часто вони виступають як засіб розвитку системи, подолання консервативних і реакційних стандартів поведінки, оскільки вони є позитивними. У наш час прикладом такої поведінки і реакції на неї тоталітарної системи може бути доля учасників української хельсінкської групи та інше.

Негативні форми соціальних відхилень є соціальною патологією. До них належать: злочинність, алкоголізм, наркоманія, проституція, самогубство тощо. Ці вияви характеризуються значною шкодою для особистості і суспільства в цілому.

Науковці мають кілька теорій, які пояснюють причини подібної поведінки. Так, Р. Мертон [10] причиною відхилення поведінки вважає неузгодженість між цілями, висунутими суспільством, і засобами, які вона пропонує для їх досягнення. Прихильник конфліктної теорії А. Коен [10] вважає, що культурні зразки поведінки є відхиленням, якщо вони засновані на нормах іншої культури. Наприклад, злочинець розглядається як носій певної субкультури, конфліктної щодо панівної в цьому суспільстві типу культури. Я.І. Плінський [7] вважає джерелом девіації наявність у суспільстві соціальної нерівноправності, відмінності у можливості задовольнити потреби для різних соціальних груп. Відзначається факт відносного взаємозв'язку між різними формами девіацій. Наприклад, алкоголізм сприяє посиленню злочинності.

Є залежність усіх форм девіацій від економічних, соціальних, демографічних, культурологічних та інших факторів. Нині коли всі сфери суспільства охоплені кризою, здійснюється девальвація попередніх норм поведінки, почастишали випадки девіантної поведінки громадян.

Розглянемо основні форми девіантної поведінки, які порушують національну безпеку: злочинність, алкоголізм, проституцію, наркоманію. Кожна з перелічених форм має свою специфіку.

Злочинність. Серед науковців немає єдиної думки з питань причини злочинності. Досі залишається дискусійною проблема співвідношення біологічного та соціального у формуванні злочинної поведінки. У СРСР існувало ідеологічне тлумачення, згідно з яким в умовах соціалізму зникають різні форми соціальної патології. Правда, певні формальні підстави для подібного твердження були. Тоталітарний режим певною мірою сприяв зниженню кримінальної злочинності. Але, з іншого боку, значно зростала кількість політичних в'язнів [7].

В Україні сьогодні на стан злочинності значно впливає перехід до ринкових відносин, нестабільність у суспільстві і поява таких феноменів, як безробіття, інфляція, погіршення життєвого рівня населен-

ня. Збільшилась групова злочинність, виникає встановлення зв'язків мафіозних груп з посадовими особами різних структур влади.

Історія людства свідчить про те, що жодному суспільству не вдавалось повністю викоренити злочинність. І тому більш реальним завданням є зведення її до мінімуму, утримання під контролем держави. А це проблема політична, економічна, соціальна, правова, медична, виховна.

Алкоголізм. У наш час алкоголь міцно увійшов у життя громадян, став елементом соціальних ритуалів, обов'язковою умовою офіційних церемоній, свят, вирішення особистих проблем. Проте, як свідчить статистика, 90% випадків хуліганства, 90% згвалтувань за обставин, які збільшують провину, майже 40% інших злочинів пов'язані зі сп'янінням. Наслідками пияцтва та алкоголізму є економічна, матеріальна шкода від злочинів і нещасних випадків, витрати на лікування хворих на алкоголізм, утримання правоохоронних органів. Не піддається матеріальному обліку збиток духовних і моральних відносин у суспільстві, сім'ї [10].

На жаль, різні заборони та обмежувальні заходи, які спрямовані на зменшення вживання алкоголю, у жодній державі очікуваних наслідків не дали. Проблема боротьби з пияцтвом дуже складна, вона охоплює економічний, соціальний, культурний, психологічний, демографічний, юридичний та медичний аспекти. Її успішне вирішення можливе за комплексного обліку всіх перелічених факторів.

Наркоманія. З кінця 70-х років у СРСР розпочало прогресувати таке небезпечне явище, як наркоманія. Якщо 1977 року на обліку в органах внутрішніх справ за вживання наркотиків перебувало біля 3 тисяч неповнолітніх, то на початку 1987 р. налічувалось більше 12 тисяч [8]. Головна небезпека наркоманії полягає у тому, що особа деградує, спричиняється величезна шкода державі. Однак, особи, які розпочинають вживати наркотичні засоби, не вбачають у цьому нічого поганого ні для себе, ні для інших.

Токсикоманія. Це поняття для визначення групи захворювань, які викликаються використанням природних чи синтетичних речовин, що специфічно впливають на психіку (ейфорізуюче, стимулююче, галюциногенно) [8]. Небезпечних розмірів набули окремі форми підліткової токсикоманії – вдихання парів летучих речовин (ацетону, бензину, ефіру, лаків, клеїв) через їх доступність. Як наслідок – вони часто зумовлюють глибоке отруєння і швидке ураження мозкової діяльності. Боротьба з наркоманією та токсикоманією припускає застосування заходів соціального, економічного, культурного характеру, а також правових, медичних заходів.

Проституція. Зазвичай під проституцією розуміють позашлюбні статеві відносини за платню, в основі яких немає почуттів. У нашій державі проституція вважалась «відсутньою», хоча вона ніколи не припинялася. Суспільство завжди шукало шляхи і засоби боротьби з проституцією. Вони зводились до трьох основних форм: заборонні, регламентуючі, профілактичні. Заборони виявились безсилими, репресії – малоефективними у боротьбі з проституцією. Ні правова, ні медична регламентація найдревнішого фаху не дозволяли також вирішувати проблему. Лише радикальні соціально-духовні перетворення у суспільстві можуть на краще змінити ситуацію.

Крім перелічених форм негативного впливу на безпеку нації, можна назвати ще жебрацтво, гомосексуалізм, суїцид, адиктивні форми відхилень у поведінці. Адикція – це негативний нахил до чогонебудь, потяг змінити свій психічний стан за допомогою вживання деяких речовин чи фіксування уваги на окремих предметах чи видах діяльності (азартна гра та інше). Внаслідок цього адиктивність повністю зумовлює поведінку особи, вона відчужується від суспільства, зростає самотність.

Висновок. У сучасному суспільстві закони стають засобом регулювання багатьох видів поведінки, яка не охоплюється системою моральних норм. Відповідно, формуючи зразок дотримання прийнятих моральних норм, створюється і буденна моральна свідомість, котра безпосередньо пов'язана із морально-психологічною складовою системи національної безпеки нашого суспільства.

Як висновок можна відзначити, що усвідомлення неминучості відхилень у поведінці частини людей не виключає необхідності постійної боротьби суспільства з різними формами соціальної патології. Більш позитивний результат роботи проглядається у відмові від карного чи адміністративного переслідування злочинців без жертв (проституція, жебрацтво, наркоманія, гомосексуалізм та інше). Тільки соціальні заходи дозволяють зняти чи нейтралізувати ці форми соціальної, патології, а також створення системи соціальної допомоги (наркологічної, суїцидологічної, соціальної реадптації).

Потребують подальшого вивчення більш конкретні аспекти морально-психологічного компоненту, що впливають на дотримання національної безпеки, а також вплив культурної норми на формування моральної свідомості громадян.

---

1. Антилогова Л.Н. Психологические механизмы нравственного сознания личности: автореф. дис. на соискание учен. степени доктора психол. наук:

спец. 19.00.01 «Общая психология, психология личности, история психологии» / Л.Н. Антилогова. – Новосибирск, 1999. – 35 с.

2. Бобнева М.И. Социальные нормы и регуляция поведения / М.И. Бобнева – М.: Наука, 1978. – 311 с.

3. Моральна свідомість та самосвідомість особистості як предмет психологічного аналізу / Мирослав Васильович Савчин // Моральна свідомість та самосвідомість особистості: монографія / за ред. проф. М.В. Савчина, доц. І.М. Галяна. – Дрогобич, 2009. – 288 с.

4. Диагностика эмоционально-нравственного развития / ред. и сост. И.Б. Дерманова. – СПб.: Изд-во «Речь», 2002. – 176 с.

5. Максименко С.Д. Генезис существования личности / Сергей Дмитриевич Максименко. – К.: КММ, 2006. – 239 с.

6. Савчин М.В. Психологія відповідальної поведінки: монографія / Мирослав Васильович Савчин. – Івано-Франківськ: Місто НВ, 2008. – 280 с.

7. Титаренко Т.М. Структура нравственного сознания / Татьяна Михайловна Титаренко. – М.: Знание, 1982. – 295 с.

8. Філософський енциклопедичний словник / за ред. В.І. Шинкарук. – К.: Абрис, 2002. – 742 с.

9. Мертон Р. Социальная структура и аномия / Р. Мертон // Социологические исследования. – 1992. – № 3, 4.

10. Моральна свідомість [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uk.wikipedia.org/wiki/>

Зубрицкая-Макота И.В. Моральное сознание как морально-психологических компонентов составляющей системы национальной безопасности

Описаны особенности проявления и функционирования в обществе морально-психологической составляющей системы национальной безопасности. Прослежены связи моральных норм и нравственного сознания с морально-психологической составляющей национальной безопасности. Продемонстрировано, каким образом эта структура отражает моральные основы функционирования общества через мотивацию поведения и деятельности его членов и других социальных групп.

Ключевые слова: морально-психологический компонент, моральная структура, моральные нормы, мотивация поведения, деятельности.

Zubrytska-Makota I.V. Moral consciousness as a moral and psychological component of the national security system

The article describes the peculiarities of display and functioning of moral-psychological component of national security in society. The relationship of moral norms and moral consciousness of the moral-psychological component of national security is analyzed. It is demonstrated how this component reflects the moral principles of operation of the society through the motivation and behavior of its members and other social groups.

Key words: moral-psychological component, moral consciousness, moral principles, motivations, activities.